

14. Корнацький І. Коли ж засновано Бахмутський козацький полк? / Ігор Корнацький // Матеріали IV Волинської міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 10-річчю заснування історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка (м. Житомир, 18-19 листопада 2011 р.): збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – С. 41-43.

15. Корнацький І.А. Видаткова книга Бахмутської заводської контори 1757 року як джерело з історії краю / Корнацький І.А. // Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Суми, 20 травня 2011 р.): У 2-х ч. Ч. 1. – Суми: Вид-во СумДУ, 2011. – С. 17-21.

16. Фонди Артемівського краєзнавчого музею, ф. 4. спр. 22.

17. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1-е. Т.5. 1713-1719. – СПб.: Тип. II Отд. Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – 780 с.

18. Сенатский архив. Т. 5. Журналы и определения Правительствующего Сената 1741-1743 гг. – М.: Тип. Правительствующего Сената, 1892. – 681, 48 с.

19. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1-е. Т. 11. 1740-1743. – СПб.: Тип. II Отд. Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – 988 с.

20. Сенатский архив. Т.6. Журналы и определения Правительствующего Сената 1744 – 1746 гг. – М.: Тип. Правительствующего Сената, 1893. – 770 с.

21. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1-е. Т. 12. 1744-1748. – СПб.: Тип. II Отд. Собств. Е. И. В. Канцелярии, 1830. – 960 с.

22. Документи про педагогічну діяльність Григорія Сковороди // Сковорода Г. Повне зібрання творів у 2 томах. Т.2. – К.: Наук. думка, 1973. – С. 484-499.

Корнацький І.А. Бахмутские, торские и маяцкие казаки в XVIII веке

В статье рассматриваются пути генезиса и эволюции казачьих военных формирований на территории Бахмутской провинции в 1710-1760-х годах. Уточнены время и причины появления Бахмутской казачьей компании, Торской и Маяцкой казачьей компании, Бахмутского конного казачьего полка. Анализируется их роль в заселении и хозяйственном освоении края, обороне от турецко-татарских нападений, отношения с соседями – запорожскими, слободскими и донскими казаками. Подчеркнута тесная взаимосвязь между развитием соляной промышленности края, внешнеполитической ситуацией на южной границе Российской империи и исторической судьбой Бахмутского казачества.

Ключевые слова: Бахмут, Тор, Маяки, Бахмутская казачья кампания, Торская и Маяцкая казачья кампания, Бахмутский конный казачий полк

Kornatskyi I.A. Bakhmut, tor and maiaky cossacks in the 18-th century

The article considers the genesis and evolution of Cossack military formations in Bakhmut province in 1710 – 1760's. Clarifies the time and causes of appearance of Bakhmut Cossack company, Tor and Maiaky Cossack company and Bakhmut Riding Cossack regiment. Analyzed their role in the settlement and economic development, defense of the Turkish-Tatar attacks, and relations with neighbors – Zaporozhian, Slobodian and Don Cossacks. Underlined the close relationship between the development of salt industry, foreign policy situation on the southern border of the Russian Empire and the historical destiny of Bakhmut Cossacks.

Key words: Bakhmut, Tor, Maiaky, Bakhmut Cossack company, Tor and Maiaky Cossack company, Bakhmut Riding Cossack regiment.

25.03.2012 р.

УДК 94(477.44) «17»

М.В. Маханьков

МИКОЛА ДАНИЛОВИЧ ХАΝЕНКО – ГЕНЕРАЛЬНИЙ ХОРУНЖИЙ ГЕТЬМАНЩИНИ

У статті аналізується життя та діяльність відомого державно діяча періоду Гетьманщини, генерального хорунжого М.Д. Ханенка.

Ключові слова: хорунжий, обозний, наказний, бунчуковий, Гетьманщина.

Розгортання державотворчого процесу в Україні зумовлює зростання інтересу до життя та діяльності видатних державних діячів періоду Гетьманщини, які за несприятливих зовнішніх умов своїм ентузіазмом та мудрою політичною діяльністю сприяли закладенню підвалин формування Української держави. До таких варто віднести відомого державного діяча означеного періоду, генерального хорунжого Миколу Даниловича Ханенка, який залишив по собі згадку в історії не тільки як відомий політик, а й як автор важливого історичного джерела.

До історії діяльності М.Д. Ханенка зверталось не одне покоління науковців, серед яких слід назвати В.В. Вечерського [1], В.Л. Модзалевського [2], Д.Р. Поклонського [4], В.І. Белашова [6]. Здебільшого в процесі своїх наукових пошуків дослідники вивчали та аналізували творчу спадщину Ханенка, проте його діяльність як державного діяча лишалась поза їхньою увагою. Цим і обумовлена актуальність нашого дослідження.

Видатний державний діяч Микола Данилович Ханенко (з 1741 р. – генеральний хорунжий) помер у Глухові 27 січня 1760 р. У 1992 р. глухівчани установили йому надгробок із хрестом на символічній могилі біля Миколаївської церкви в північно-східному куті церковного подвір'я [1, 25]. Працюючи на різних державних посадах у Генеральній військовій канцелярії, яка знаходилась у Глухові, Микола Данилович неодноразово бував у справах у Москві і Санкт-Петербурзі, зустрічався з імператорами, імператрицями та державними діячами Російської імперії, виконував різні доручення гетьманів І.І. Скоропадського, П.Л. Полуботка, Д.П. Апостола, К.Г. Розумовського, і, безумовно, вирішував свої особисті питання. Вірогідно, що численні зустрічі, різні справи і обставини спонукали Ханенка до ведення щоденника з першої половини 1722 р. з перервами до кінця 1753 р. (1727 – 1731, 1742 – до 13 грудня 1753 р.). Щоденник Ханенка, як і щоденник Якова Андрійовича Марковича – генерального підскарб'я у відставці з березня 1762 р., власника с. Сваркового з 1718 р., – є одним із найважливіших писемних пам'яток у вивченні історії України доби Гетьманщини [2, 392].

Микола Ханенко народився 30 листопада 1691 р. Його батьком був Данило Лаврентійович Ханенко – наказний полковник лубенський, племінник відомого гетьмана Правобережної України часів Руїни Михайла Степановича Ханенка, матір'ю – донька Івана Васильовича Ломиковського, генерального обозного гетьмана І.С. Мазепи. Микола Данилович рано залишився без батьків. Першою померла мати, батько загинув у 1695 р. під Таванню – знаменитою фортецею біля перевозу через Дніпро в 40 км від Херсону вверх по течії.

Хлопчика взяла на виховання родина діда І. Ломиковського. Спочатку Микола вступив на навчання до Києво-Могилянської академії, згодом, у 1710 р., він закінчив Львівську братську школу і цього ж року розпочав службу у козацькому війську. Його перший похід відбувся 1711 р.

У 1717 р. М. Ханенко, завдяки гетьману І.І. Скоропадському, з яким мав добрі стосунки його дід І. Ломиковський, перейшов на роботу до Генеральної військової канцелярії. Через чотири роки він – уже старший канцелярист, тобто головний помічник генерального писаря – відбув до Москви у складі делегації на чолі з гетьманом.

Після смерті І. Скоропадського у 1722 р. М.Д. Ханенко зміг зберегти своє становище і став довіреною особою наказного гетьмана П.Л. Полуботка. Він включив канцеляриста до складу делегації, направленої до Москви для подання клопотанням про обрання гетьмана за старим звичаєм, яке, на жаль, залишилося без розгляду. Згодом Микола Данилович вирушив у Астраханський похід, під час якого у відсутності царя Полуботок добився від Сенату розпорядження для Московської колегії, щоб вона знайомила гетьмана зі своїми планами й узгоджувала свої дії з українською адміністрацією. Зміни в Україні були не до вподоби московському уряду. У 1723 р. Петро І викликав гетьмана до Петербургу. П. Полуботок, наполягаючи на своєму, так розлютив царя, що той звелів заарештувати і кинути за ґрати гетьмана і всіх українців, які прибули разом із ним. Так М. Ханенко потрапив до в'язниці, звідки був звільнений лише 8 лютого 1725 р. уже імператрицею Катериною І. Але в Гетьманщину його відпустили лише в 1727 р., а до цього він працював учителем офіцерських і солдатських дітей у гарнізонній школі Санкт-Петербургу [3, 229].

Про те, що Микола Ханенко мав тісні особисті стосунки з П. Полуботком, свідчить той факт, що наказний гетьман, не маючи права без дозволу царя, у квітні 1723 р. нагородив канцеляриста селами Перегон і Дешковичі Погарської сотні Стародубського полку (наразі Брянська область, Росія) [4, 127].

Близькі стосунки були у Ханенка і з гетьманом Д.П. Апостолом. Завдяки їм у 1728 р. Микола

Данилович став полковим суддею Стародубського полку, у 1728 р. і 1730 р. супроводжував гетьмана у поїздках до Москви. 1732 року Д. Апостол нагородив Ханенка селами Чубаров і Куров Стародубського полку [4, 129].

Після смерті Д. Апостола на зміну гетьманській владі прийшло правління Гетьманського уряду, яке тривало упродовж 1734-1750 рр. У 1738 р. М. Ханенко отримав уряд полкового обозного. Канцелярист став наказним полковником у поході на Перекоп, у 1739 р. брав участь в Молдавському поході. З 1740 р. він – суддя Генерального суду, з 1741 р. і протягом 20 років до самої смерті – генеральний хорунжий [5, 47]. Він часто виконував й особливі доручення, найважливішим з яких була робота в Комісії з перекладу й зводу правних книг малоросійських.

Микола Данилович одружився з Уляною Корецькою – донькою бунчукового товариша Петра Корецького, з яким він у складі делегації разом із гетьманом Д. Апостолом їздив до Москви. Завдяки цьому одруженню Ханенко породичався з багатьма заможними родинами Стародубщини: Миклашевськими, Шираями, Скорупами, Галецькими, Максимовичами. У подружжя було три сини і п'ять доньок. Будучи високоосвіченою людиною, генеральний хорунжий прагнув дати гарну освіту і своїм дітям. Так середнього сина Василя він направив на навчання до Німеччини в м. Кіль, а меншого – до Санкт-Петербургу (старший син помер у дитинстві).

Зі «Щоденника» Миколи Ханенка дізнаємося про подробиці життя державних службовців Гетьманщини, про виконання ними посадових обов'язків під час тривалих відряджень до Москви і Санкт-Петербургу. Нескінченні візити і зустрічі з потрібними царськими урядовцями, обіди і прийоми потребували терпіння та міцного здоров'я, адже справи вирішувались довго, інколи місяцями. Микола Данилович, добре знаючи цю бюрократичну тяганину, вчасно вмів підійти до потрібних людей. Так, наприклад, 6 березня 1727 р. Ханенко прибув до Санкт-Петербургу з клопотанням і вже 20 березня отримав призначення на посаду полкового судді в Стародубі [4, 127]. Автор «Щоденника» описує свої зустрічі у Москві та Санкт-Петербурзі з майбутнім гетьманом Кирилом Григоровичем Розумовським, з яким у нього також склались гарні стосунки. Вірогідно, професійні здібності М. Ханенка імпонували К. Розумовському. У подальшому це було оформлено універсалом гетьмана від 13 січня 1752 р., відповідно до якого Микола Данилович був нагороджений селами Комань, Лесконоги, Юхнов, Городище, Чауси, Случевськ, Дарєєвськ, Сопичи, Мурав'ї, Подище Стародубського полку. Крім того, Ханенко особисто придбав село Лотаки

з різними землями, на яких населив три слободи: Миколаївку, Курганівку і Конончуківку [4, 131].

М.Д. Ханенко разом із П.Д. Апостолом (сином гетьмана Д. Апостола) і В.А. Гудовичем (сином колишнього Бакланського сотника Стародубського полку) до 1759 р. фактично керували Генеральною військовою канцелярією [5, 47]. Гетьман К. Розумовський наприкінці 1759 р. особисто звертався з клопотанням на «Высочайшее имя» про призначення Ханенка на посаду генерального писаря, але Микола Данилович помер 27 січня 1760 р.

Родинні зв'язки, чудова освіта, особисті здібності, комунікабельність дозволили Миколі Даниловичу впевнено підніматись по службі і множити майно не тільки у «команді» 4 гетьманів, а й при правлінні першої Малоросійської колегії (1722-1727 рр.), так званого «Гетьманського уряду» (1734-1750 рр.), царів Петра I, Петра II, Івана VI, цариць Катерини I, Анни Іоанівни, Єлизавети Петрівни і їхніх численних фаворитів та фавориток, що можна назвати унікальним явищем не тільки в Україні, а й в усьому світі.

Відомо, що М.Д. Ханенко мешкав і працював у Глухові з 1740 по 1760 р. [6, 33] і мав дім на Белополівській вулиці (наразі вул. Шевченка). Відомо, що тут 13 грудня 1759 р. він склав духовний заповіт, в якому розподілив своє величезне майно між синами і дружиною. В заповіті він зазначив: «Что подлежит до погребения грешного тела моего предаю в рассмотрение жены моей и моих наследников... А поколь жена моя, а их мать Иулияна Петровна Корецковна в живых обретать будет, то ей жить в доме нашем городецком (Городище – М.М.) с сыном нашим меньшим Иваном и при себе дочерей – девиц содержать по замужество их» [7].

Так воно і сталося. Микола Ханенко був похований у своєму с. Городище Погарської сотні Стародубського полку в церкві, у якій на кошти канцеляриста в 1743 р. був улаштований приділ на честь святого апостола і євангеліста Іоанна Богослова [4, 155]. Через 15 років поруч з ним була похована і його дружина Уляна Петрівна.

У книзі «Погар. История и современность 1115-2005» місцевий краєзнавець Аркадій Максимович Луферов пише: «Городище – небольшое в прошлом село в 8 км от Погара, получило своё название от здешнего «городища» – остатков древнего земляного поселения человека. Городище 10.12.1739 г. перешло к обозному Стародубского полка Н.Д. Ханенко от Бакланского сотника 1727-1728 гг. Л.Я. Галецкого, и до 1918 г. переходило к потомкам Ханенко. Николай Данилович погребен в Хрестовоздвиженской церкви села в 1760 г., с памятной оловянной таблицей о нем, а жена У.П. Корецкая – в 1775 г.» [8].

Отже, політична, державна та творча діяльність генерального хорунжого М.Д. Ханенка позитивно

вплинула на становлення та функціонування державних інституцій Гетьманщини та сприяла розгортанню державотворчого процесу в зазначений період.

Посилання

1. Пам'ятки історії м. Глухова та населених пунктів Глухівського району. Матеріали з підготовки «Зводу пам'яток історії та культури України» по Сумській області. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2007. – 154 с.
2. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К., 1912. – Т. 3. – 776 с.
3. Кудрицкий А.В. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – 1005 с.
4. Поклонский Д. Р. Стародубская старина. Исторические очерки. – Клинцы 2004. – Кн. 2. – 418 с.
5. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Вып. 3. – К. – СПб., 2004. – Т. 5. – 76 с.
6. Белашов В.І. Глухів – столиця Гетьманщини (До Глухівського періоду історії України (1708-1782 рр.)). – Глухів, 2005. – 219 с.
7. Режим доступу: <http://www.Vostlit.info/Texts/Documents/Ukraine/XVIII/1740-1760/Hanenko/saves.Htm>.
8. Режим доступу: <http://pogar-ray.land.run/index.html>.

Маханьков Н.В. Николай Данилович Ханенко – генеральный хорунжий Гетманщины

В статье анализируется жизнь и деятельность известного государственного деятеля периода Гетманщины, генерального хорунжего Н.Д. Ханенко.

Ключевые слова: хорунжий, обозный, наказной, бунчуковый, Гетманщина.

Makhankov M.V. Mykola Danylovych Khanenko – general horunzhyi of Hetmanshchina

The life and activity of famous public figure of Hetmanat period the general horunzhyi M.D. Khanenko is analyzed in the article.

Key words: horunzhyi, oboznyi, bunchukovyyi, Hetmanshchina.

25.03 2012 p.